

יחסי גומלין בין בית הדין לבין המתדיינים

הקדמה
השיויון בפני הדיין - להלכה ולמעשה
הערמות ותחבולות של בעלי דין
שאלה מקצה ארץ הגולה
בין שוויץ, ארה"ב וישראל
לסיום

הקדמה

אין מחלוקת על כך שעל שני המתדיינים להיות נוכחים בעת הדין, אך יש מחלוקת מניין לומדים זאת:

שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם וּשְׁפֹטֶתֶם צֶדֶק... (דברים א, טז), אמר רבי חנינא אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חברו, ואזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו קודם שיבוא בעל דין חברו... רב כהנא אמר מהכא, לא תשא [שמע שוא] (שמות כג, א), קרי ביה לא תשיא [רש"י: לא תשא אזהרה למקבל, לא תשיא אזהרה לבעל דין] (סנהדרין ז, ב)!

לפנינו שתי אזהרות: לדיין שלא ישמע צד אחד בלבד כדי שלא יכנס בליבו דעה קדומה, ולבעל דין שלא ינקוט תחבולות להביא את טיעונו בפני הדיין או הדיינים ללא נוכחותו של בעל הדין חברו (ספר המצוות לרמב"ם לא תעשה רפא). וכך נפסקה ההלכה (רמב"ם הל' סנהדרין כא, ז, טושו"ע חו"מ ס' יז סע' ה).

אך במהלך הדורות סדרי הדין השתנו, ופסקי דין החלו להיכתב ע"י גדולי הדור אליהם פנו ממקומות רחוקים, בנוסף או במקום לפנייה לבתי דין מקומיים. עובדה זו מעוררת בעיות לפחות בחמשת ההיבטים הבאים:

א. הערמה. בעל דין שנוגע בעניין או מצוי במחלוקת עם חברו עלול להשתמש בתחבולות שונות כדי להשיג מהפוסק הגדול פסיקה שתומכת בדעתו, מבלי

1 שני הדינים נלמדים גם מ"דבר שקר תרחק" (שמות כג, ז) בשבועות לא, א, ילקוט שמעוני משפטים שגב (שם מובא גם המקור "לא תשא שמע שוא"), וגם מ"ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' לפני הכהנים והשופטים" (דברים יט, יז) במכילתא דרבי ישמעאל משפטים פרשה כ, ספרי דברים פיסקא קצ, מדרש תנאים לדברים שם, אליהו רבה פרשה כז. המקורות האלה מהתורה מצוטטים במקומות נוספים. ב"ד רשאי לקבל עדות שלא בפני בעל דין במקרים חריגים מאוד, עיין ב"ק קיב, ב, חו"מ ס' כח סע' טו, רמב"ם עדות ג, יא, ובתשובות רבות של הרשב"א, כגון ח"ב סי' רכו, שסב, שסד, שעו, ח"ג סי' שכז, ומקורות רבים נוספים. וראה עוד להלן.

שיריבו אף מודע לפנייה הזו. הוא עלול גם לפנות לפוסק הגדול במסווה שהשאלה אינה נוגעת לעצמו והוא שואל לטובת הציבור. פעמים אחרות הוא יספר רק חלק מהעובדות או אף יעוות אותן, יתכן שהוא יעמיד את העניין כבעייה שיש לענות עליה מיד כדי להסיר מכשול, ולעיתים ישחיר את פניו של הצד השני ויציג אותו ככופר, ועוד כהנה וכהנה.

ב. דין ללא בעל דין חברו. בפנייה בכתב למשיב גדול מדובר במקרים רבים לכאורה לא רק בעבירה על האיסור לשמוע את בעלי הדין בנפרד, אלא אף במתן גזר דין ללא שמיעת הצד השני כל עיקר.

ג. לחץ. לעיתים קיים לחץ מצד שלישי על הפוסק לפסוק מבלי לשמוע את הצד השני. במקרים אחרים הלחץ בא מצד התובע, כאשר הוא ידיד או תלמיד של הפוסק או תלמיד חכם ידוע בזכות עצמו.

ד. חקירה ודרישה. אף אם המשיב קיבל איגרות משני הצדדים אין באפשרותו לחקור ולדרוש את בעלי הדין כראוי, שהרי אינם לפניו.

ה. הכרת רקע ותנאים. הפוסק אינו מכיר בהכרח את התנאים האמיתיים ואת הרקע של השאלה, כך שהוא אינו יכול לכתוב דעה שקולה אף אם הוא שומע את שני הצדדים, כל שכן אם הוא שומע או מקבל איגרת מצד אחד בלבד².

השוויון בפני הדיין - להלכה ולמעשה

נפסק בשו"ע חו"מ סי' יז סע' ה: 'אסור לדיין לשמוע דברי בעל דין האחד שלא בפני בעל דין חברו'. הרמ"א מוסיף:

ולא יכתוב שום חכם פסק לאחד מבעלי הדינין בדרך אם כן [=אם נכונים הדברים אזי הדין הוא כך וכך], או שיכתוב לו דעתו בלא פסק, כל זמן שלא

2 לכאורה הפוסק כותב התשובה יכול לטעון שהוא אינו ב"ד, ולכן הוא יכול לכתוב את דעתו. אך המשיבים אינם טוענים טענה זו, מה גם שבמקרים רבים דעתם בעלת השפעה גדולה בהרבה מזו של ב"ד המקומי עצמו. ראוי לציין שבתי הדין בישראל דנים ופוסקים לעיתים דיני ממונות לפי טענות התובע בלבד, על פי תקנות בתי הדין הרבניים בישראל (מהדורה מתוקנת תשל"ח, פרק ט סע' צב; ראה גם פרק ו סע' נא): 'הופיע התובע ולא הופיע הנתבע, והוא הוזמן כדין, רשאי ב"ד להחליט על בירור התביעה שלא בפני הנתבע ולהוציא פסק דין, או לדחות את הישיבה לתאריך אחר (מקור: חו"מ סי' יג בקצות החושן ס"ק א)'. במאמר 'דיני ממונות במעמד צד אחד' (תחומין י עמ' 166-151) מסיק פרופ' זאב לב שבי"ד שדן דיני ממונות במעמד צד אחד בלבד דינו בטל, גם אם ביה"ד נזקק לכך משום שהצד השני מסרב להופיע בפניו. עיין גם מאמר תגובה של הרב אברהם שרמן (שם עמ' 176-168), ובתגובה לתגובה (שם 178-177). מאמרים אלה אינם דנים בשאלה של תקפותם של פוסקים שכותבים פסקי דין על סמך קבלת איגרת מצד אחד הצדדים, או משניהם - אך ללא חקירה ודרישה כראוי.

שמע דברי שניהם, שמא מתוך דבריו ילמדו לשקר³, גם משום שאח"כ יטעון השני בדרך אחר ויצטרך לכתוב להיפך ואיכא זילותא לחכם.

דהיינו, סכנה נוספת קיימת בכתובת פסק הלכה לצד אחד, והיא שיתכן שאם יתברר שהדיין שגה בדין לאחר ששמע רק צד אחד, הרי גם לאחר שקיבל תמונה יותר מאוזנת הוא עלול 'להתחר' בדעתו המקורית כי הוא יבוש מלחזור בו (שם סע' ח). וכך אמרו (שבועות ל, ב): 'ת"ר, מניין לדיין שלא יעשה סניגורין לדבריו [=שיצדיק את דבריו גם כאשר הוא יודע שהוא טועה], תלמוד לומר מְדַבֵּר שֶׁקֶר תִּרְחֶק (שמות כג, ז).

לפי רוב הדעות, לרבות הרמב"ם כפי שראינו לעיל, האיסור לדון בפני צד אחד בלבד הוא איסור תורה. אך יש החולקים שסוברים שזהו דין דרבנן. יש גם מחלוקת אם בדיעבד הדין תקף אם לאו, ויש הסוברים שאם האיסור דין תורה אזי הדין בטל, ואם הוא מדרבנן אזי הדין תקף בדיעבד (על כל אלה ואחרים עיין פתחי תשובה חו"מ שם).

אציג כאן כמה פסקים שבהם לכאורה גדולי ישראל לא נהגו לפי הכללים האלו:

א. בשו"ת בנימין זאב⁴ סי' קכו מובא שהאלוף מהר"ר משה נסים פנה אל הרב בנימין בדבר אשה בת 18 'שנשואה לזקן בן שישים זה שש שנים וטוענת שאין לאיש גבורת... שעדיין היא בבתוליה, ובכל עת שבא עליה מצער אותה ואינה יכולה לסבול... ומאשה אחרת שהיתה נשואה לו מקודם לא הוליד ממנה בנים, וגם עתה יש לו נערה בביתו לנסות עצמו עמה ואינה יולדת, והבעל אומר שיש לו גבורת אנשים אבל אין לו כח, וטוען עוד שעשו לו כשפים, ונשאלתי מה דין האשה'... והרב בנימין זאב משיב:

אני איני כדאי ששאלתני... ועל הכל ממה שראיתי משני צנתרות הזהב⁵ הגאון מהר"ר עזריאל והגאון מהר"ר כ"ץ שכתבו על הדרוש ומה אוכל אני לחדש על רובי תורתם... אך כדי להפיק רצון האלוף הנ"ל אלקטנה אחרי הקוצרים, ואודיע דדעת תלמידכם נוטה שיוציאנה בגט'... ולאחר דיון הלכתי ארוך הוא כתב 'ונחזור לענייננו, דקשה עלי לכתוב בנדון זה כאשר לא

3 אבות א, ט': 'שמעון בן שטח אומר: הווי מרבה לחקור את העדים, והווי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר'.

4 רבי בנימין בן מתתיה חי במחצית הראשונה של המאה ה-16 (בתקופת מרן ר' יוסף קארו) בעיר ארטא שבצפון מערב יוון. כמה מהכרעותיו בהלכה היו שנויות במחלוקת, והוויכוח עליהן הגיע לרבני איטליה. הדפיס בחייו את ספר השו"ת שלו 'בנימין זאב'.

5 ע"פ זכריה ד, יב.

שמעתי כת החולק והתורה אמרה שמע בין אחיכם... ואמר ר' יוחנן⁶ פרק קמא דסנהדרין אזהרה לדיין שלא לשמוע בעל הדין קודם שיבוא בעל דין חברו, וכן בשבועות פרק שבועת העדות מניין לדיין כו' ת"ל מדבר שקר תרחק, מכל מקום בשקלא וטריא ובאם כן הוא [=פסק ההלכה נכון רק על פי הנתונים שהובאו בפניי] כתבתי מה שכתבתי. ואף על גב דמצאתי משם אחד הגדולים שכתב דתקנה קדמונית שכל רב שפוסק דין באם כן הוא שאותו הרב לא יורה עוד, מכל מקום כיון שראיתי רבנים אחרים גדולים ונכבדים שכתבו על הנדון אמר לי לבי לכתוב גם אני. לאחר מכן הוא 'גוזר בגזרת נח"ש [=נידוי חרם שמתא] על כמ"ר ראובן... אחרי ראותו או ישמע פסקי זה תוך שלושה חודשים לפטור את אשתו מרת פאצינא... בגט כשר, אם יסכים גם הגאון מהר"ר אברהם כ"ץ מבלוניה עם הפסק הזה.

מסקנה: לאחר הבאת ההלכה והתקנה שאין לדון ללא שמיעת הצד השני אומר הרב בנימין שהוא בכל זאת עושה כן, כשהוא מסתמך על רבנים גדולים אחרים שכבר עשו כן. הוא אף מוציא גזירת נח"ש על הבעל אם יסרב לקיים את פסק דינו, והכל בתנאי שגאון פלוני יסכים עמו. הבעיות ב, ג, ד עליהן הצבענו בהקדמה קיימות בתשובה זו, בנוסף לפסק הרמ"א בחו"מ לעיל שלא לכתוב פסקי הלכה בדרך 'אם כן'.

ב. שו"ת החתם סופר: היישובים היהודיים בירושלים וצפת חיו בתנאים קשים לפני כמאתיים שנה, והתעורר ביניהם ויכוח כיצד לחלק את מעט הכספים שהגיעו אליהם מהגולה. הם פנו לחתם סופר, מטעם היישוב בירושלים נשלח שליח, ורבני צפת שלחו מכתב. לאחר דיון ארוך כתב רבי משה סופר (שו"ת חתם סופר חלק ב [יו"ד] סי' רלד):

מצווה להקדים במנה יפה יושבי ירושלים על שאר עיירות א"י... אבל כשיש לאנשי ירושלים אפילו רק לחם צר שוב אין להם שום תביעה עד שיגיע לכל אחת מעיירות האחרות גם כן כשיעור הזה... ושוב מהנותר שיצטרכו למותרות וכסות... וכן בכל מילי לא אמרו לדחות אלא להקדים. והוא ממשין: 'אך מה אעשה, שְׁמַע בְּיַד אֶחָיִקָם (דברים א, טז), שמעתי טענת השליח הרב מהר"ז שפירא אומר שאנשי ירושלים עטופים ברעבם וגם נתונים כתוא מכמר⁷ בסכנות נפשיות, וכפי מכתב רבני צפת הם הם הנתונים בצרה ולא הם [=אנשי ירושלים], ואם שניהם שווים יש קדימה לאנשי ירושלים, ואם אינם שווים שפוטו שמקדמים מי שצריך יותר, ואי אפשר לבוא על תוכן העניין... ואין שום ב"ד שבא"י שאינו נוגע בדבר זה. על כן יפה עשו המפשרים באמסטרדם שמסרו הדבר לב"ד של

6 לפנינו חנינא. בדקדוקי ספרים: חנין.

7 ע"פ ישעיהו נא, כ.

אדם צובה הסמוכה וקרובה אל אה"ק ואינם נוגעים בדבר כלל, ויודעים את
מכאובם של כל כת וכת, ועל פיהם על מקומם יבוא בשלום...

מסקנה: החת"ס פסק על פי שמועות בלבד ומבלי לדעת את הרקע האמיתי. נראה
שבמצב מסובך זה הן המפשרים והן החת"ס אימצו את דעתו של רבי יהושע בן
קרח (סנהדרין ו, ב): 'מצוה לבצוע [=לפשר], שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו
בשעריכם, והלא במקום שיש משפט אין שלום, ובמקום שיש שלום אין משפט,
אלא איזהו משפט שיש בו שלום - הוי אומר זה ביצוע. וכן בדוד הוא אומר ויהי דוד
עושה משפט וצדקה, והלא כל מקום שיש משפט אין צדקה וצדקה אין משפט, אלא
איזהו משפט שיש בו צדקה - הוי אומר זה ביצוע'. אמנם לא ברור אם זו פשרה ששני
הצדדים ניאותרו לה.

ג. שו"ת הרמ"א סי' קיב:

אמרו רז"ל (אבות פ"ד משנה טו) יהא כבוד תלמידך חביב עליך ככבוד
עצמך... וא"כ כמו שלא יתגנה אדם אם יחקור טובתו כך לא יתגנה אם
יחקור טובת תלמידו, כמוני היום שנתבקשתי מכמה ר"ר מרדכי במוה"ר
אהרן משה תלמידי, למד בכאן ימים ושנים, לעניין דינו, אשר מתירא על
נפשו בסיבת ירושת אשתו ז"ל אשר הלכה לעולמה... ולא נודע עדיין מה
נעשה עם הבת אשר הייתה לו עמה ז"ל, אם הבת עודנה בחיים, או אזלה
ח"ו בתר שבקה, או קדמה לאם בפטירתה, וא"כ היו נופלים חילוקים בענייני
ירושת אשתו כאשר יתבאר. ועל כל זה הפציר בי להראות לו דרך אשר ילך
בו ואת המעשה אשר יעשה, ונעתרתי לו ונתפתיתי לדבריו. אף כי נאמר
שמוע בין אחיכם, ואסור לדיין לשמוע טענת אחד קודם שישמע טענת
חברו, והרי הוא בכלל לא תשא, מ"מ שאני כאן כי אין זה תלוי בטענה שבין
איש לחברו רק בדיני נחלות אשר ממשמים ובאים, ואין חילוק בזה בעניין
טענה עד שצריך הדיין לשומען. ועוד, כי אף לא יהיו דברי דרך פסק רק
כמראה לו מקום, אשר מצד זה לא יוכל לזכות בדינו אם לא יהיו חלוקים
אחרים בינו לבין יורשי אשתו רק הספק הגלוי בעיני כל. ובזה אני מחויב
להורות לו, ולא למנוע ממנו דבר אשר יקבוהו לאומים. ואחר התנצלותי
אבוא לבאר דינו אף כי פשוט הוא, מ"מ להפיק רצונו אראה שהדין עמו.
השאלה: הנה ר' מרדכי הנ"ל אומר שהיה איזה קטט בינו לבין אשתו, והיה
בחשקו לגרשה כי לא מצאה חן בעיניו או סיבות אחרות רחוקות או קרובות
שתלה עצמו בהן בתחילה, ונסע מאשתו ובא הנה ק"ק קראקא ללמוד.
ובעוד שהיה בכאן חתר דרכים וכתב כתבים לק"ק פוזנא באם היה בדרך
אפשרות להשוות עמה לגרשה, ולא אבתה שמוע, וזהו גלוי וידוע לכל.

ואח"כ נפטרה אשתו ז"ל והלכה לעולמה, ולכן מתיירא לנפשו שלא יאמרו עליו שנתן עיניו לגרשה ואינו יורש אשתו. והנה אומר כי אין בכאן פקפוק כלל שלא יירש אשתו משום זה...

מסקנה: גם כאן נתקלים בבעיות ב, ג, ד שנמנו בהקדמה. לאחר שתלמידו הפציר בנאות הרמ"א לענות לתלמידו בנימוקים שדיני נחלות הם עניינים אובייקטיביים ובלתי תלויים בטענה זו או אחרת, וכן שאינו פוסק אלא מראה לו מקום - והרי ראינו שבהגה בחו"מ לעיל הרמ"א עצמו כתב שאסור גם 'שיכתוב לו דעתו בלא פסק'. ועוד, הרמ"א אינו רואה בעיה של היות השואל תלמידו.

הערמות ותחבולות של בעלי דין

עתה נביא שתי דוגמאות של תשובות שבהן השואל הטעה את המשיב:

א. תשובה של הריב"ש: בסימנים קמד-קמה עוסק הריב"ש בענייני ירושה שנשאל עליהם ע"י אחד הממונים על הקהל. שאלה נוספת בענייני ירושה, ארוכה ומפורטת, נידונה בסי' קעט, שם כתב הריב"ש בתחילת התשובה:

ברבי זה כבר שאלני עליו ר' מכלוף בן חנין, ולו ידעתי שהוא בעל דבר לא הייתי משיב לו, כי העונה על ריב ומשיב על דבר בטרם ישמע כל טענות שתי הכתות יחד איולת היא לו וכלימה, יען צדיק הראשון פריבו ונבא געהו ונקרו (משלי יח, יז)⁸, ויהיה המשיב צריך לסתור תשובתו הראשונה, ולעזה עליו מדינה. ועוד כי מתוך תשובת המשיב ילמוד הבעל-דבר לטעון טענות שיהיו בעזרו, ונמצא המשיב נעשה כעורכי הדיינין. אבל רבי מכלוף הנזכר עשה בערמה, וסידר השאלה כאילו הריב הוא בין שני אנשים אחרים, ובהיות הוא ממונה לזקן על הקהל הוא חשבתי שהדין הזה בא לפניו ושמע כל טענות שתי הכתות ושישאלני כדי לדון הוא ביניהם ע"פ התורה. אמנם ראיתי והבנתי בשאלתו כי הוא היה מהפך בזכות היורש ומרבה בטענותיו ומעלים טענות הסוחר, וכן אמרתי לו בסוף תשובתי (סי' קמה). וחשבתי שהוא אוהב היורש ושונא הסוחר, לא שיהיה הוא היורש ובעל דבר, והשבתי לו כפי שאלתו אם הדבר כן. ועתה כבוא אלי שאלתך ראיתי שיש התחלפות רב בין שאלתך לשאלתו... ולזה ראיתי לשלוח לך טופס התשובה שהשבתי לו, למען תראה

8 אם הדיין שומע את הראשון בלבד, הוא מאמין בצדקתו אפילו יבוא השני לאחר מכן, עד לאחר חקירה שלמה (על פי הרלב"ג). יש פירושים אחרים, אך המשותף לכולם שאל לו לדיין לשמוע טענת האחד ללא נוכחות רעהו.

9 אבות א, ח: יהודה בן טבאי אומר: אל תעש עצמך כעורכי הדיינין... (דיין שמלמד צד אחד כיצד לטעון).

בעיניך ההתחלפות שבין טענותיו לטענותיך, וכמו שהשבתי אליו כפי טענותיו כן אשיב לך כפי טענותיך¹⁰.

מסקנה: הערימו על גדול הדור (בעיקר בעיה אדלעיל), שהשיב לצד אחד בחושוב שמדובר בממונה ששואל בעניין של אחרים. לאחר שהתברר לו שהוטעה הוא התנצל, וענה גם לבעל הדין השני עפ"י טענותיו.

ב. שו"ת באר שבע סי' לט:

...וראיתי השאלה חצבה עמודיה שבעה שהציע מכ"ת לפני. והנה אף כי אין זה חוק סדרי להשיב על טענת ריב ממון בלתי שמוע בין אחים, אף כאשר יבוא השואל לדרוש דבר תורה לבד ומראה פנים כי תורה היא וללמוד הוא צריך ומציע לפני השאלה בלשון ראובן ושמעון, אפילו הכי באשר לא נעלם ממני תחבולת בעלי הריב אשר מסתירים עצה וגנבי גנובי לשאול בלשון ראובן ושמעון דרך ערמה, על דרך הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה באנו, כי יודעים המה שלא יכתוב שום חכם פסק לאחד מבעלי הדין בדרך אם כן, או שיכתוב לו דעתו בלא פסק, כל זמן שלא שמע דברי שניהם, כדי שלא יעשה עצמו כעורכי הדיינים, כדאמר רבי יוחנן בפרק נערה, ורב נחמן בפרק הכותב, וכמו שכתב מהר"ם בתשובה וששאלתם על הדינים - אין לי להשיב כי אם לדיינים, שלא אעשה עצמי כעורכי הדיינים וכו', ואחריו נמשכו כל הבאים אחריו קמאי ובתראי ז"ל כמ"ש ריב"ש בריש סי' קע"ט ומהרא"י בפסקיו סימן רס"ז ומהר"ל אבן חביב ז"ל בריש סי' כ"ט וכאלה רבים. מכל מקום יען כי יודע אני שמכ"ת לא כן ידמה, ולבבו לא כן יחשוב, שכל מעשיו לשם שמים, על כן לא אמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידי לעשות ת"ל, ואשיב על שאלתו אחת לאחת למצוא חשבון על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ככתבו וכלשונו בלי תוספת וגרעון אות אחת, כי דינא הכי כדאיתא בירושלמי א"ר סימון צריך הדין לשנות טענותיהן, שנאמר ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי וגו'. וזה יצא ראשונה, וז"ל: אם נישאו בנות בחיי אביהן ויש עוד בנות להינשא אחר מיתת אביהן ואין בן שירש את אביו רק הבנות יורשות...

10 בשו"ת הריב"ש סי' ה כתב הריב"ש לאיש שאירס אישה לפי חוקי הגויים ואביה חזר בו לדבריו מההבטחה לתת לו את בתו: 'דע לך כי אין מדרך בעלי הוראה להורות בריב שנפל בין שני כתות אם לא בהיותו נשאל מן הדיין או משני הכתות יחד, פן יטעים האחד דבריו לחכם ויצדיק הראשון בריבו, ובא רעהו וחקרו וצריך לטוסר הדין ואיכא זילותא לחכם. גם כי יש לחוש שמתוך תשובת החכם ילמוד לשקר. אמנם להיות הדרך רחוק בינינו, למען לא אשיבך ריקם אשיבך מעט בקצרה מבלי שאעתיק תורף השאלה, למען לא תלקח ראייה גמורה מדעתי רק שתהיה לך לבדך. אין ספק כי הארוסין ההם או השידוכין, תקראם כמו שתראה, שנעשו בנימוסי העמים, אין בהם חשש קידושין אף אם היו בפני עדים כשרים, שהרי לא נתקיים בהם נתן הוא ואמר הוא...'.

מסקנה: הפוסק מודע לבעייתיות במתן תשובה כאשר שמע רק צד אחד, אך מחליט בכל זאת לעשות כן, כי הוא יודע שכל מעשיו של השואל לשם שמים והוא מאמין שלא תצא מזה תקלה.

שאלה מקצה ארץ הגולה

בפרק זה נדון קצת יותר לעומק במעשה אחד, שחלקים ממנו משתרעים על פני שלוש תשובות של שני משיבים גדולים.

רקע: הקהילה היהודית הקטנה בעיר פרת (Perth) שבמערב אוסטרליה פנתה בסוף המאה ה-19 לרב ד"ר נפתלי הרמן אדלר, הרב הראשי של הממלכה המאוחדת, בבקשה לקבל בוגר של Jews College, בית המדרש לרבנים של לונדון, כמנהיג רוחני¹¹, חזן ומוהל. נשלח אליהם תלמיד בית המדרש לרבנים בשם דוד יצחק פרידמן. פרידמו שימש כמנהיג הקהילה היהודית בפרת במשך יותר מארבעים שנה, מ-1897, בהיותו בן 23, ועד למותו ב-1939. הוא היה בעל מרץ רב, והטביע את חותמו על הקהילה. אמנם התברר שפרידמן היה בעל דעות ליברליות מאוד, לא ידע הרבה יהדות, ואף לא דיבר עברית או יידיש. הוא לא בנה מקווה במקום, היו בעיות בקהילה עם השחיטה והחברא קדישא, בתקופה מסוימת פעלה בבית הכנסת מקהלה מעורבת של צעירים וצעירות, ומעל הכל הוא גייר על דעת עצמו. למרות שהרב אדלר הזהיר אותו שהוא חייב לגייר רק ע"י ביה"ד של מלבורן שבמזרחה של אוסטרליה, שם נמצא היישוב היהודי הגדול ביותר ביבשת עד היום, פרידמן גייר נשים שנישאו לבני הקהילה, והן התערו בחיי הקהילה ונהגו כיהודיות, ורק מיעוט בקהילה התנגד לגיורים אלה. אך בשנת 1907 הוא גייר על דעת עצמו גוי שנתן עינו בבת ישראל מבלי שהגוי קיבל על עצמו לנהוג כיהודי, ומעשה זה הגדיש את הסאה וגרם למחלוקת רבתי בקהילה. בעקבות המחלוקת פרש חלק ממנה וייסד קהילה נפרדת בשם 'עדת ישורון'. הנהיג את 'עדת ישורון' מוריס פרסטט (Morris Ferstat), שנחשב שומר מצוות למרות שאשתו הפעילה את חנותם בשבתות. בשנים 1909-1914 הגיעו לפרת יהודים ממזרח אירופה, ואח"כ גם קבוצה של יהודים מצפת, ורובם הצטרף לעדת ישורון. דבר זה חרה לפרידמן, אך ללא הועיל. ב-1915 התנדב פרידמן לכוחות המשלוח האוסטרליים כרב צבאי, וחזר למשרתו הקודמת ב-1918. לדבריו הרב הראשי של קהיר הכתיר אותו בתואר 'רב', ומאז הוא אימץ לעצמו תואר זה, והיה ידוע בשם 'הרב פרידמן'. בעת היעדרותו הגדילה עדת ישורון את כוחה, ושתי הקהילות שיתפו פעולה בענייני קבורה ועוד. לפרידמן חרה המצב המשופר של

11 'רברנד' (Reverend) הוא תואר של כבוד בכנסייה, והשתמשו בתואר זה בהשאלה בחלק מהקהילות היהודיות דוברות האנגלית עבור מנהיג רוחני שאין לו סמיכה לרבנות.

קהילת עדת ישורון, והוא ניסה להתנכל לה, ובמיוחד לסמכותו של פרשטט לערוך חופה וקידושין, לקבוע כתובות על מצבות ועוד. פניותיו לערכאות למנוע מפרסטט למלא את תפקידו לא הועילו, לכן לאחר שנודע לו שהחנות של פרסטט פתוחה בשבת, אם כי בידי אשתו, הוא פנה לרב קוק¹².

א. שו"ת אורח משפט לראי"ה קוק אורח חיים סימן יב:

מכתבו קבלתי, ונבהלתי משאלתו אשר הציע, שנמצא בעדתו בית המדרש אחד שהמתפללים בו הם בני א"י מעה"ק ירושלים וצפת ת"ו, ובראשם עומד איש שהוא עושה בעדם את כל הדברים הדתיים, ובכלל זה ג"כ שהוא מסדר קידושין ושוחט עופות, והאיש הזה החנות שלו פתוחה היא ביום שבת קודש, אלא שהוא מתנצל שהנהגת העסק היא ע"י אשתו. ודורש כת"ר שאכתוב את הדין, שאיש כזה המחלל שבת בפרהסיא ע"י הנהגת עסק מפורסם בשבת אסור לו לסדר קידושין ושחיטתו אסורה. הנה בודאי אם היה הדבר מתברר לי בבירור המספיק ע"פ דין תורה שזה האיש הוא עושה כן, אין בזה שום ספק שמפני חילול השם לבדו אסור לאיש כזה לעסוק בכל דבר שבקדושה ולהיות בדברים כאלה בא כח של קהל ועדה מישראל. והרי גם בשוחט שנתפס בגניבה, שע"פ ד"ת אין החשוד על הגניבה חשוד על נבילה כמש"כ התוס' חולין י"ב ע"ב ד"ה הרי, מ"מ כתב הרמב"ם בתשובה שחילול השם הוא שמי שנתפס בגניבה יהיה ממונה לשוחט אצל קהל מישראל. וק"ו בחילול שבת בפרהסיא, שאם הוא בעצמו מחלל ש"ק הלא אין בזה שום ספק ששחיטתו אסורה, ואפילו אם הוא מחזיק חנותו פתוחה ואיננו מתעסק בה הרי הוא ג"כ חילול שבת בפרהסיא, אפילו אם העסק יעשה ע"י פועלים נכרים הרי בדבר מפורסם הכל אסור, ובפרט שאין זה כלום מה שהוא מתנצל שאשתו היא מנהגת את העסק. ופשוט הוא שאיש כזה אסור לקהל להחזיק אותו לשוחט, אפילו רק לשוחט עופות, וגם הוא חילול השם גדול אם יסדר קידושין ויתעסק בדברים שבקדושה. אמנם איני יכול לכתוב דבר זה בתורת פסק מאחר שאין לי גביית עדות על הדבר כדין תורה, כמו שיבין כל בן תורה שאין חבין לאדם ע"פ עד אחד אפילו כשיהיה העד ת"ח וחשוב, דלפסול אדם מחזקתו חמיר טובא וצריך על זה קבלת עדות בפניו. אבל אם העדה יודעת את הדבר באין ספק שהחנות של הנ"ל היא פתוחה ביום ש"ק, ודאי שאסור לו להיות מסדר קידושין ושוחט כל זמן שהוא מתנהג בחילול ש"ק. ואם ישוב מעוון זה ויתקן הדבר ויקבל עליו על

12 דברי הרקע כאן מבוססים על הספר D. Mossensohn, Israelite Jew - The History of the Jews of Western Australia, 1990.

להבא לשמור ש"ק מחללו כדין תורה, אז לעניין שארי דברים שבקדושה התלויים בכבוד לבד ראוי לקרבו מפני תקנת השבים, אבל לגבי עניין של סידור קידושין, להיות עד על הקידושין ועל הכתובה, ולעניין שחיטה, דבר זה צריך עדיין בירור באיזה אופן ישוב לחזקתו אחרי קבלת דברי חברות. ואם ישאלו על זה הקהל הקדוש בלי נדר אשיב להם מה שראוי להתנהג בזה ע"פ דת תוה"ק. ומובטחני בקדושת עם ד', וביחוד באחינו בני אה"ק, מילידי עיקו"ת ירושלים עה"ק ועה"ק צפת ת"ו, שישומו לבם לדברי אלה האמורים באמת וצדק, וגם הוא בעצמו ישים אל לבו לדברנו ויראה לתקן את המעוות. ושלו' לשלו' לרוחק ולקרוב, וגדול כח התשובה המקרבת רחוקים. וישאו ברכה מאת ד', ושלו' רב מהר הקודש מירושלים, כנפשו היפה ונפש דורש שלום תורתו באהבה רבה, מצפה לחסדי ד' ורחמיו על עמו ועל נחלתו במהרה בימינו בקרוב. הק' אברהם יצחק הכהן קוק.

ב. שו"ת אחיעזר חלק ג סי' כז (מחודש מנ"א תרס"ז):

הנה שמחתי לראות מכתב מנהלי עדת ישרון בק' פעסט¹³ כי לא אלמן ישראל גם בקצה ארץ הגולה אוסטרליא הנידחה והנעזבה מישוב ישראלי גדול, מאנשים ישרים שומרי משמרת הדת אשר ישומו לב לענייני היהדות לדרוש ולחקור בדברים הנוגעים בעיקרי הגרות, אשר על זה תלוי יסוד טהרת המשפחה והיוחסין בישראל. והנני למלאות מבוקשם ולהשיב כתורה על שאלותיהם. והנה שאלתם בנכרי שנתן עיניו בבת ישראל ובא אח"כ להתגייר. והראבינער קיבלהו להתגייר, והמוהלים היו שני רופאים ערלים, והדבר היה במעמד הראבינער. ומצאוהו מהול, וביקש אותם הראבינער לחתוך עוד קצת ערלה, היינו הטפת דם ברית. והטיפו דם ברית, ואח"כ הוציאו קול שהוא נולד מישראלית ומהול. והציעו שאלות אחדות בנידון זה: אם הא דבודקין אחרי איש או אשה שבאו להתגייר אם נתן עיניו בבת ישראלית או סיבה אחרת אם הוא לעיכובא בזמן הזה, ואם ערל יאמר שאמו הייתה ישראלית והוא מהול מילדותו אם דיבורו די להחזיק שהוא יהודי, ואם כל ענייני הגירות יכול הראבינער לבדו לגייר בלא ביי"ד של שלושה. והנני להשיבם...

הדיון ההלכתי ארוך. תמצית הדברים היא שוודאי שיש לבדוק אחרי הנימוקים לרצונו של האיש להתגייר, שאם הוא לשם אישות אין מקבלים אותו, אך אם גיירוהו מקבלים אותו בדיעבד. אין האיש נאמן כלל ועיקר לומר שיהודי הוא, במיוחד מאחר והתנהג כנכרי כל ימיו ובעצמו מודה שעתה בא להתגייר. יש צורך ביי"ד של שלושה לכתחילה, ומחלוקת אם מועיל בדיעבד, ויש המחלקים בין טבילה ומילה:

13 צ"ל פערט (אולי זו טעות של ה'בחור הזעזער' ששמע על פעסט אך לא על פערט...).

ופסקא דמילתא בנידון דידן, קידושויו הם ספק קידושין מה"ת... ע"פ הדין צריך הטפת דם ברית ודי לזה בדקירה בעלמא ע"י רופא או מוהל ישראל להוציא מעט דם, וסגי בכך אם יתר הפרטים הטבילה וקבלת מצוות נעשו כתורה.

פרידמן הראה לראשי קהל עדת ישורון את הפסק של הרב קוק, והם פנו לעזרת 'סמכות רבנית' מעבר לים שפנתה מחדש לרב קוק, והוא השיב לה:

ג. שו"ת אורח משפט או"ח סי' יג:

ב"ה עיה"ק ירושלים תובב"א. לכבוד ידידי הרה"ח מו"ה משה קאזארנאווסקי נ"י. אחדשה"ט. אשר דרש כבודו בדבר אשר נשאלתי מק' פערט (וועסט אויסטראליען) בעניין אחד שאשתו מחללת שבת בפרהסיא בהיותה עוסקת בחנותה הפתוחה, אם ראוי להיות מנהיג בביהכ"נ, וכבר השבתי שהוא דבר שאי אפשר ומוקצה מן הדעת מפני חילול השם, כי סוף כל סוף אף על פי שנוכל לדון אותו לכף זכות שאין בכוחו לכופ את אשתו שתחדל מחילול הגדול הזה, נגד הבריות הרי הוא הדבר נקרא גם על שמו, וכדי בזיון וקצף וחילול השם שיאמרו קלי עולם אם עובד עבודת הדת והיהדות עושה כן מה נעשה אנחנו. אמנם כאשר כתבו לכבודו ששם יש ביהכ"נ ריפורמי, ואדם אחר לא יש מי שינהיג זה הביהכ"נ שפרשו את עצמם מן הריפורמים על ידו, ואם יתבטל זה הביהכ"נ, שהאיש הנ"ל שאשתו היא בעלת החנות הפתוחה בשבת מנהיג אותה, ישתקעו אחינו שמה בהקהילה הריפורמית, שתביא אותם לטמיעה בין הגויים - והנה אנחנו מרחוק אין אנו יכולים לדעת אם הציורים שמציירים הצדדים הם ע"פ האמת, אבל אם יהיה דבר זה אמת ודאי שראוי עכ"פ להעלים עין מזה וד' ירחם על עמו, ולא יתבטל הקיבוץ אם הוא באמת נועד להציל את נידחי אחינו אלה מלהיטמע בין האומות. אבל הציבור בעצמו חייב הוא להשתדל בכל עוז להשיג מנהיג שאין בו דופי, כראוי לעדה קדושה בישראל. וצריכים אחינו היקרים לדעת את החומר הגדול של חילול שבת קודש, ביחוד בפרהסיא, שהרי כשיבנה בית המקדש במהרה בימינו אמרו חז"ל חולין דף ד' שמקבלים קרבנות ממושעי ישראל כדי שיחזרו בהם בתשובה, ומכל מקום ממחלל את השבת בפרהסיא אין מקבלים שום קרבן. ועתה שהאיר ד' לנו, וזמן הגאולה והישועה הולך וקרב, צריכים אחינו לשום אל לבם להישמר מהחרפה הגדולה הזאת, וישתדלו שיהיה להם יד ושם בחצרות ד' ומקדשו, ויעלו לציון ברנה, ויזכו לראות בטוב ד' בארץ חיים עם כל ישראל חברים. הק' אברהם יצחק הכהן קוק.

מסקנה: העובדות שפרידמן הביא בפני הרב קוק היו נכונות, אך הוא העלים את הרקע, ובכך נהפכה שאלתו למגמתית. על אף זהירותו של הרב ('הנה בודאי אם היה הדבר מתברר לי בבירור המספיק ע"פ דין תורה שזה האיש הוא עושה כן, אין בזה שום ספק, שמפני חילול השם לבדו, אסור לאיש כזה לעסוק בכל דבר שבקדושה'), הוא נאלץ לחזור בו מאחר ששמע צד אחד בלבד - צד הנוגע בעניין, שבא לנגח את יריביו ע"י מידע נכון אך חלקי. פרק זה מדגים היטב את חשיבות הכלל שכתב הרמ"א הנ"ל 'ולא יכתוב שום חכם פסק לאחד מבעלי הדין אם כן', והוא גם מדגים היטב את הבעיות א, ב, ד, ה דלעיל.

בין שוויץ, ארה"ב וישראל

בשנת תשל"ה הוציא לאור הרב יצחק שמשון לנגה את הספר 'פירושי התורה לרבי יהודה החסיד' בפעם הראשונה על פי כתבי יד קמברידז' ומוסקבה ועל פי כתבי יד נוספים וספרים שנדפסו, עם מראי מקומות והערות¹⁴. לרב משה פיינשטיין נמסר ע"י הרב דניאל לוי מציריך, שוויץ, על שלושה מקומות תמוהים בספר:

א. שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן קיד:

מאחר שקיבלתי בדואר של אתמול עוד מכתב איך שמר פ¹⁵ מתקש להוציא את הספר שהוא ע"ש ר"י החסיד כמו שהוא, מוכרח אני להשיב תיכה, אף שלא נקל כל כך מצד חולשתי ל"ע, ה' יחזקני. והנה בסנהדרין דף צ"ט תניא כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים, ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו זהו כי דבר ה' בזה... מה שכתב שפירש אביו [=של ר"י החסיד] דוישם את אפרים לפני מנשה הוא על משה, שאפרים היה בראש דגל, שא"כ הוקשה לו דהיה לו לומר ואני שמתי את אפרים לפני מנשה, שלכן מסיק דיהושע כתבו או אנשי כנה"ג כתבו - הוא כפירה בתורה על פסוק זה שלא כתבו משה מפי הגבורה. ובכלל הם דברי שטות, וכי משה סידר הדגלים - הא הקדוש ברוך הוא סידרם כמפורש בקרא בפסוק במדבר ככל אשר ציוה ה' את משה כן חנו לדגליהם, וא"כ אף לפירוש אביו לא קאי על משה אלא על הקדוש ברוך הוא ולא קשה כלום אף במשה כתבו, ונמצא שהמזייף היה רשע ואפיקורס וגם שוטה. וכן מש"כ דשירת ישראל על הבאר היה לא עלי באר שנכתב בתורה אלא הלל הגדול, וזה היה כתוב בחומש, אלא שדוד המלך

14 על מצבתו נכתב: 'פ"ג מורנו הרב יצחק שמשון לנגה בן מורנו הרב מרדכי, מורה ומחנך. הוציא לאור כמה חיבורי רבותינו הראשונים. ו' טבת תר"ע, י"ב טבת תשמ"א. תנצב"ה'.

15 קיצור של 'פלוני', מדובר ברב יצחק שמשון לנגה הנ"ל.

הסיר שירה זו מן התורה וחיברו בתהלים, הוא כפירה היותר גדולה בתורה ודברי דופי בדוד המלך... ובכל שנות המדבר שתו רק מבארה של מרים, והוא כנראה כופר בזה... וכן מש"כ בדבר עציון גבר דשל אדום היה, לא מצד שהיה מארץ אדום - אלא שהיה זה של מהיטבאל בת מטרה שהיה עיר שמביאין שם הזהב, והיה זה קודם שמלך שאול, ולכן כתבו בימי כנסת הגדולה בחומש שלא תתמה איך בא עציון גבר לאדום, הרי הוא כפירה שפרשת ואלה המלכים שבוישלח כתבו אחר כך, שהוא כפירה בתורה ובנבואה... ספר זה עוד גרע, כי הרי הכופרים הרשעים זייפו זה בתוך ספר שנקרא על שם ר' יהודה החסיד כדי להטעות את העולם בהסתה והדחה כזו שגם ריה"ח אמר זה. לכן פשוט שאסור להדפיס ספר זה, ועוד גרוע הוא מספרי מינים ששם המין המחבר כתוב עליו שהרבה אפילו מפשרו העם לא יאמינו לזה, אבל כששם ריה"ח כתוב יש לחוש שגם יותר יטעו ויעשו כופרים בתורה ע"י זה. ולכן ברור שאסור באיסור היותר גדול דמחטיא את הרבים. ואני הייתי אומר שלא ידפיסו כלל אף לא הדברים האחרים, כי אפשר לא נבדק היטב, ובפרט כי נעשה ספק גדול ממילא על כל הספר מי הוא מחברו, ואף אם נמצא שם איזה דבר שנמצא בשמו של ריה"ח בספרי הראשונים אין ראיה על שאר הדברים מאחר שאיכא ריעותא גדולה כזה. אחרי כותבי השיגו הספר ציוני של ר' מנחם ציוני ומצאתי מה שמר פ' אמר לכם שמביא זה בשם ריה"ח, אבל זה אינו מתרץ כלום, שודאי הוא כפירה בתורה, ומי שיאמר זה הוא כפירה בתורה וגם עניין גידוף על דוד המלך, ולא ידוע לנו בבירור מי הוא ר' מנחם ציוני, וכנראה שהעתיק מה שנמצא באיזה ספר על שם ריה"ח בלא עיון. ואני הייתי אומר שאסור למכור ולקנות גם ספר ציוני מאחר שנמצא דבר כפירה זו, וטוב לכתוב זה לגדולי א"י. והנני ידידו מוקירו, משה פיינשטיין.

ב. איגרת נוספת בנושא זה, שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן קטו:

בעה"י. עש"ק פנחס י"ח תמוז תשל"ו. מע"כ ידידי הגאון הגדול המפורסם מוהר"ר שלמה זלמן אויערבאך שליט"א שלו' וברכה לעולם. ארהיב בנפשי עוז לכתוב להדר"ג, באשר שבא הנידון לפני בתחילה מחמת שידידי הרב הגאון מוהר"ר דניאל לוי שליט"א ראה עוד קודם שגמר המוציא לאור שהוא תושב בעירו בשוויץ דברי כפירה בתורתנו הקדושה, אשר רשעים מסיתים ומדיחים משנים דשש מאות ושבע מאות קודם זמננו ויותר העמידו בספר פירוש על חומש שהיה על שם ר' יהודה החסיד כדי להטעות את העולם, ודיבר אתי בטעלעפאן... [שהמוציא לאור] גמר הדפסתו ומכרו כבר להרבה אנשים. ואמר לי הרה"ג ר' דניאל שליט"א בטעלעפאן בשבוע זו אשר הדר"ג

שליט"א עם הגאון רי"ש אלישיב שליט"א קראו להמו"ל, והבטיח שלא ימכור יותר מאלו שהדפיס אם ירשו לו להדפיס מחדש בלא ג' המקומות, ושם יודיע בתחילת הספר שהספר שנדפס מכבר היו שם ג' זיופים ונסתלקו. אבל הא פשוט וברור שאין להאמין גם לכל דברי הספר המזויף הזה ששלטו בו ידי רשעים מסיתים ומדיחים, כי מי הוא אשר יוכל לעיין ולדקדק בכל הספר לראות עוד הרבה דברים דכפירה ודברי נבלה... ומכיון שודאי אין מי שיעיין בכל הספר מתחילתו ועד סופו אסור להדפיס אף דבר אחד משם לע"ד. וגם בלא זה הא מצינו דבשביל שלא ידעו חכמים לפרש דברי יחזקאל, אף שידעו שהוא נבואה מהשי"ת וכל הכופר בנבואת יחזקאל הוא אפיקורס ורשע גמור, מ"מ כיון שמחמת זה אפשר לטועין ח"ו לחשוב שאיכא סתירה מיחזקאל הנביא לספר התורה שניתנה ע"י משה רבינו ויבואו לכפור ח"ו או בתורה או בנביאים או בשניהם רצו בשביל זה לגנוזו... וכן היה בספר משלי... וכהא שיש כח לחכמים לעקור דבר מן התורה, שעקרו מצות שופר ולולב בשביל שלא יבואו לעבור על הוצאה דשבת וטובא כה"ג. וא"כ הא יקשה, דלא היה להו לגנוז כל הספרים אלא רק מקומות שהוקשה להו ביחזקאל ומשלי וקהלת, שיעקרו רק מעט ולא כל הספר... כדי שיוכלו לקרות ספר יחזקאל ומשלי וקהלת במקום שליכא שום חשש. אלא צריך לומר דכיון דחזו בהו דברים שאף לחכמים גדולי העולם היו מוקשים, חששו שאולי סתם אינשי יטעו בעוד מקומות אף שלהחכמים לא נראה להו שיש לטעות, שלכן רצו לגנוז כל הספר, עד שדרש חנניה בן חזקיה ספר יחזקאל, ועיינו היטב בקהלת ומשלי וראו שלחכמים אין למיטעי, ששוב לא חששו לטועין מסתם אינשי, דמאחר דחכמים יאמרו להם שהם יודעין כל הספר יאמינו להם שאין להרהר כלום ח"ו אחר ספרים אלו. וא"כ בספר של אחד מרבתינו שרשעים זייפו וכתבו שם כשהעתיקו את הספר דברי כפירה להטעות את העולם בכוונה שיאמרו שהצדיק הגדול ח"ו כתב זה, שודאי אין לסמוך על מה שנוציא משם מה שראינו, דודאי אפשר שהרבה דברים לא ראינו לפום ריהטא, וצריך גם לבער ממש גם ע"י שריפה והוא זכות היותר גדול לרבנו ר' יהודה החסיד שלא יכשלו ע"י גודלו ושמו הטוב, יותר ממה שנקיים אף דברים הטובים שכתב הוא, דליכא שום חיוב ומצוה על האדם שילמוד ספרי כל רבותינו, שהוא דבר שא"א במציאות לקיים ללמוד כל הספרים, ויכול אדם ללמוד בספרים המפורסמים לטוב. ומאחר שכבר נתפרסם בעוה"ר ספר המזויף הזה אין לנו שוב מה לחוש להצניע הדבר, ויש לפרסם שספר הנדפס על החומש בשם ר' יהודה החסיד הוא מזויף וצריך לבערו מן העולם. והנני ידידו, משה פיינשטיין.

ג. אך דעה אחרת לחלוטין נכתבה בשו"ת משנה הלכות חלק יב סימן ריד:

מע"כ ידידי הרב הגאון המפורסם כו' כג"ת מוה"ר שלום ווייס שליט"א, אבד"ק אוהעל ועבעמח"ס הרבה. אחדשכת"ר בידידות. על דבר אשר תמה מה שראה בספר אג"מ שכתב שספר הציוני לא ראה מעולם, וכיון שהביא מס"ח כת"י פירוש זר אשר לכן כתב לאוסרו לעיין בכת"י הנ"ל, וכיון שגם בספר הציוני הביא דברים זרים מכת"י הנ"ל לכן יש לאסור גם הספר הציוני לעיין בו, וכת"ר תמה עליו היאך יעלה על פי צדיק לאסור ספר הקדוש הציוני שהיה קדמון קדוש ה', והאריך בדבר להקשות על דבריו. ולפענ"ד יפה כיון מעכ"ת, וגם אני הקטן תמהתי כשראיתי דבר זה, כי ספר הציוני הוא היה מגדולי המקובלים אשר סמכו עליו הן בהלכה והן בקבלה מגדולי האחרונים ז"ל, וגם המגלה עמוקות הביאו, ועיין עטרת זקנים או"ח סי' ק"ו על גליון השו"ע שם לעניין חוזר ה' אלקיכם אמת... עכ"פ הציוני מקדמוני בעלי המקובלים וגדולי הפוסקים, גאון וקדוש ה', ואשרי מי שזוכה להבינו ולחוקרו וללומדו, וח"ו להוציא לעז על קדוש ה'. אבל האמת כי לא אאמין אשר דברים אלו יצאו מפי הגרמ"פ, אלא נלפענ"ד שאיזה תלמיד טועה כתבו והכניסו בין מכתביו לאחר פטירתו, וידי זרים שלטו בו, ותלה עצמו באילן גדול. גם כי לא אאמין שהגרמ"פ לא ראה ספר הציוני אשר מפורסם בעולם, ודאי שהגרמ"פ ז"ל ראה את ספר הציוני והמפרשים המביאים דבריו, כי דברי השו"ע היו שגורים וסדורים לפניו כשולחן ערוך. אלא מי שהוא אחר הכניס בתשובה, ושארי ליה מארי להאי אחר. ובאמת כי לפי זה גם הכת"י של ר"י החסיד אין לרחקו ולגונזו, אלא כמ"ש (שבת י"ג ע"ב) ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה, מה עשה, העלו לו ג' מאות גרבי שמן וישב בעלייה ודרשן, עיין רש"י. והכא נמי יש לישב שבעה נקיים ושלוש מאות גרבי שמן ולדרוש דברי רבינו יהודה החסיד ולא לגונזו. וב"ה עיינתי בדבריהם וראיתי שיש לפרשם לפי דרכו בקודש ע"פ ההלכה, אלא שאין כאן מקומן. ומחמת שאין הזמן גרמא כעת יותר הנני לקצר בברכה בלב ונפש, מנשה הקטן.

מסקנה: בכל המקרים הקודמים היה על המשיב להתמודד עם 'שמוע בין אחיכם' ועם האפשרות הסבירה שגם בעל הדין השני ישטח את טענותיו כשישמע על הפסק של המשיב. לעומת זאת במקרה דנן שני מחסומים אלה לא קיימים, ולכן המשיב יכול לצאת בחריפות נגד הרב הגדול הקדום באין מפריע. מהדיר הספר הרב לנגה תלה את דבריו באשלא רברבא, ברב מנחם ציון שנקרא ציוני ע"ש ספרו, שגם הוא הביא את אחד הפירושים ה'פסולים', ולכן הגרמ"פ פסל גם את הספר ציוני. מתעוררות

כאן שאלות רבות, כגון: האם נפל לידי הרב לנגה כ"י מזויף? האם כה"י המקורי מהימן אך יתכן שהוא זויף בידי הרב לנגה? האם לאשר את הוצאת הספר לאור ללא שלושת המקומות התמוהים? האם יש מקום להושיב חבורה קטנה 'בעלייה עם 300 גרבי שמן' כדי לחקור ולדרוש את שלושת המקומות התמוהים? היה מקום לכאורה לחקור ולדרוש שאלות אלו ואחרות ע"י בי"ד מהימן, ובעיקר לזמן את הרב לנגה כדי לקיים משהו הדומה ל'שמוע בין אחיכם'.

לסיום

מסיבות שונות קיים פער גדול בין עיקר הדין לבין המנהג-למעשה של רבים מגדולי ישראל בכל הדורות לגבי כתיבת תשובות לצד אחד מבין שני מתדיינים, או לצד אחד בדין הלכתי-ציבורי. נראה שהצורך ההלכתי והציבורי לקבל את חוות דעתם של אותם גדולי ישראל גבר על ההקפדה על שורת הדין בנושא הזה¹⁶.

16 וראה למשל מה שכתב הרשב"א בחידושיו לנדרים צ, ב: 'ולא שחכמים עוקרין דבר מן התורה מדעתן, אלא אחת ממצוות התורה היא לשמוע אל דברי השופט אשר יהיה בימים ההם'. ובשו"ת שמן רוקח (ח"ב סו"ס פה) כתב רבי אלעזר ב"ר אריה ליב לעוו 'שבכלל אותה שאמרו אין לך אלא שופט שבימך (ע"י ר"ה כה, ב, ורש"י עה"ת דברים יז, ט) שאם ראו חכמים דבר שנתחדש לפי הזמן בידם לגזור לפי הצורך וגם לעקור דבר מן התורה'. [וע"ע בעניין תשובות של פוסקים שלא בפני שני בעלי הדין במאמרו של הרב יואב שטרנברג 'שימוש בפרקליטים בבתי הדין לממונות' בפרק ד על ייעוץ משפטי מקדים (תחומין כח תשס"ח עמ' 206 ואילך). בספר אור המשפט מאת הרב דניאל כץ בפרק ד' מתן תשובות הלכתיות בדיני ממונות במעמד צד אחד' (עמ' 137 ואילך). במאמר 'האם אפשר להשיב בדיני ממונות בלי להגיע לבית דין' מאת הרב אריאל בר-אלי באתר של מכון התורה והארץ, ובמקורות הרבים המוזכרים במאמרים האלו. העורך י"ק.] אני מבקש להודות לעורך 'המעין' הרב יואל קטן על סיועו הרב להבאת המאמר לצורתו הסופית.

מדת החסידים אשר השם לנגדם תמיד ובכל דרכיהם ידעוהו, בעת שמחתם אז יותר ויותר מברכין ומשבחין להקב"ה אשר שמחם, ויאמר האדם בלבו בעת שמחתו והנאתו ואם כך היא שמחת העוה"ז אשר היא הבל כי יש אחריה תוגה וצער - אם כן מה תהא שמחת העולם הבא התמידית שאין אחריה תוגה, ויתפלל להקב"ה שיטה לבו לעובדו לעשות רצונו בלב שלם ושישמחנו בשמחת העולם, ויזכנו לחיי העוה"ב לאור באור פני מלך חיים.

(טור או"ח סי' תקכט)